

УДК 336.27

С.М. Хмелевський, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СТАН ТА ДИНАМІКА ЗОВНІШНЬОГО БОРГУ УКРАЇНИ**С.Н. Хмелевский**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СОСТОЯНИЕ И ДИНАМИКА ВНЕШНЕГО ДОЛГА УКРАИНЫ**Serhii Khmelevskiy**, PhD in Economics

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

CONDITION AND DYNAMICS OF EXTERNAL DEBT OF UKRAINE

Проаналізовано стан і ключові тенденції в динаміці зовнішнього державного боргу України. В аналізі використано як абсолютний показник розміру державного боргу, так і певні показники для характеристики боргового навантаження і платоспроможності нашої країни. За можливості порівняно показники, що характеризують борг нашої країни з аналогічними показниками провідних країн світу та країн – найближчих сусідок України.

Ключові слова: державний борг, зовнішній борг, прямий борг, гарантований борг, стан боргу, динаміка боргу, боргове навантаження, структура боргу, платоспроможність країни, борг на душу населення, боргова безпека.

Проанализированы состояние и ключевые тенденции в динамике внешнего государственного долга Украины. В анализе использованы как абсолютный показатель размера государственного долга, так и ряд показателей для характеристики долговой нагрузки и платежеспособности нашей страны. По возможности сравнены показатели, характеризующие долг нашей страны с аналогичными показателями ведущих стран мира и стран – ближайших соседей Украины.

Ключевые слова: государственный долг, внешний долг, прямой долг, гарантированный долг, состояние долга, динамика долга, долговая нагрузка, структура долга, платёжеспособность страны, долг на душу населения, долговая безопасность.

The debt's condition and key trends in the dynamics of the external public debt of Ukraine were analyzed. An absolute measure of the size of public debt and a number of indicators to characterize the debt and solvency of our country have been used in the analysis. The indicators of our country's debt were compared with those for the leading countries of the world and for countries – the nearest neighbours of Ukraine as possible.

Key words: country's debt, external debt, straight debt, guaranteed debt, debt's condition, dynamics of debt, debt's burden, structure of debt, the solvency of the country, debt per capita, the debt security.

Постановка проблеми. У 2014 році Україні катастрофічно не вистачає фінансових ресурсів. Внутрішні джерела фінансування практично вичерпані. Стрімке зростання цін у другій половині 2014 року примушує пересічного українця всі свої мізерні заробітки витратити на споживання, а на заощадження нічого не лишається. Якщо й лишаються якісь невеликі суми, то українці їх радше згодні віддати як допомогу учасникам анти-терористичної операції (далі – АТО) на сході країни, чи постраждалому тамтешньому населенню, ніж власній державі. Тож залучити хоча б щось у власного населення держава просто не може – не діють інструменти запозичення, якими уряд користувався останні десятиліття.

Однак дефіцит державного бюджету, необхідність підтримки національної валюти та потреба обслуговування раніше набраних за кордоном кредитів примушують вітчизняний уряд шукати та випрошувати все нові й нові фінансові ресурси за кордоном. Зовнішній державний борг нашої країни стрімко зростає. І, як прогнозують численні фінансові аналітики, ось-ось сягне розначки в 1 трильйон гривень. Отже, проблема зовнішніх запозичень нині є дуже актуальною для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає К.М. Філоненко [12], глобальна заборгованість – одна з характерних особливостей сучасних національних економік. У теперішній час неможливо знайти державу, яка була б спроможна обходитися без зовнішніх запозичень.

На думку Ю.М. Матвєєвої [8], активна політика держави на зовнішньому ринку капіталів приводить до утворення зовнішнього державного боргу.

Структурно зовнішній борг держави є складовою частиною її державного боргу.

Законодавче визначення державного боргу України закріплено в ст. 2 Бюджетного кодексу України: державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [2].

Сукупність боргових зобов'язань держави, що виникли у результаті запозичення на зовнішньому ринку, на думку Г.Л. Вербицької [3], слід вважати зовнішнім державним боргом.

О.І. Бец [1] вказує на те, що погляди вчених на державний борг змінювалися залежно від ролі та значення держави в соціально-економічних процесах, а отже, і позикового фінансування державних видатків. До Карла Дітцеля існування державних боргів засуджувалось – живуть у борг слаборозвинені, бідні країни. Однак швидке зростання державний боргів у країнах Західної Європи в 60-х роках XIX ст. сприяло тому, що Карл Дітцель [16], а згодом і Адольф Вагнер виправдовували величезні державні борги. Джон Мейнард Кейнс, Роберт Дж. Барро, Джеймс Макгілл Б'юкенен, Річард А. Масгрейв неодноразово у своїх працях звертались до проблематики зростання державних боргів.

У незалежній Україні першим ґрунтовно досліджував проблеми розбалансованості державних фінансів і державного боргу В.М. Федосов. Еволюції наукових концепцій державного боргу присвячував увагу в своїх роботах О.І. Бец [1]. Динаміку та структуру зовнішнього державного боргу України досліджували М.М. Гузь [5], К.М. Філоненко [12], С.М. Фролов та І.М. Кобушко [13]. Управління державним боргом було предметом дослідження М.І. Виклюка [4], Н.В. Зражевської [7] та Ю.М. Матвєєвої [8].

Національний банк України [9], Міністерство фінансів України [11], Державна служба статистики України [6] регулярно оприлюднюють інформацію щодо державного боргу України, у тому числі й зовнішнього.

Інформацію щодо зовнішньої заборгованості нашої країни, правда, дещо вже застарілу, можна відшукати й на сайтах Всесвітнього банку (розділ «Data») [18] та Центрального розвідувального управління США (розділ «The World Factbook») [14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Найбільш часто для характеристики зовнішньої заборгованості тієї чи іншої країни використовується абсолютна величина зовнішнього державного боргу країни. Однак цей показник придатний лише для того, щоб провести найпростіший порівняльний аналіз між країнами. Причому без урахування ключових відмінностей країн, абсолютний показник зовнішнього боргу яких порівнюється. Для більш ретельного аналізу як стану й динаміки самої зовнішньої заборгованості країни, так і впливу боргу на економічні й соціальні показники країни-боржника доцільно аналіз доповнювати розрахунком відповідних відносних показників – показників боргового навантаження та платоспроможності країни. Як зазначає К.М. Філоненко [12], у світовій практиці використовується понад два десятки подібних боргових індикаторів та широка гама різноманітних методик їх розрахунку. Однак не всі з них є універсальними для країн з різним рівнем економічного розвитку, тож доцільно для аналізу зовнішнього боргу нашої країни обрати лише ті, які можна застосувати за наявної інформаційної бази та такі, що найбільш чітко демонструють вплив зовнішньої державної заборгованості на важливі економічні та соціальні показники всередині нашої країни.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ретельний аналіз стану та динаміки зовнішнього державного боргу України, ґрунтуючись на абсолютному його показнику та відносних показниках боргового навантаження та платоспроможності країни. У розрахунках необхідно охопити якомога більший часовий проміжок, щоб зрозуміти ключові тенденції руху показників, що використовуються в аналізі зовнішньої заборгованості нашої країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб досягти поставленої мети, на нашу думку, слід будувати дослідження в такій послідовності:

- 1) аналіз абсолютного показника зовнішнього боргу країни;
- 2) аналіз відношення зовнішнього боргу країни до валового внутрішнього продукту;
- 3) аналіз відношення зовнішнього боргу країни до експорту товарів і послуг;
- 4) аналіз відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до валового внутрішнього продукту;
- 5) аналіз відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до експорту товарів і послуг;
- 6) аналіз відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до видатків державного бюджету;
- 7) аналіз відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до доходів державного бюджету;
- 8) аналіз зовнішнього боргу країни у розрахунку на одну особу.

Найпростішим, здавалось би, показником для характеристики зовнішнього боргу країни є абсолютна його величина. Отже, практично в кожній країні є власна методика розрахунку цього показника. Крім того, є дві методики від Міжнародного валютного фонду – КПБ 5 (1993 року) та КПБ 6 (2009 року) [17], та по одній від Світового банку [18] та Центрального розвідувального управління США (далі – ЦРУ) [14]. За розрахунками Міністерства фінансів України станом на 31.12.2013 року зовнішній державний борг України – 37 568 млн дол США, або 300 281 млн грн [11]. Національний банк України (далі – НБУ) за методиками Міжнародного валютного фонду визначає зовнішній борг нашої країни в сумі 142 079 млн дол США [10]. А згадуване вище ЦРУ нарахувало лише 135 000 млн дол США. Правда й собі американці нарахували трохи більше 15 трлн дол зовнішнього боргу, хоча за методикою МВФ ця величина вже повинна була перетнути позначку у 16 трлн дол США. Однак саме на сайті ЦРУ [14] є найбільш повний список країн-боржників (204 записи). На першому місці в списку – США, а наша країна розмістилась на 41-му місці. В порівнянні за абсолютним показником зовнішнього боргу США випереджають Україну у 115,6 раза. Схожа за розміром території з Україною Франція має зовнішній борг більший від українського в 39,1 раза. Навіть крихітний Люксембург заборгував зовнішнім кредиторам у 22,5 раза більше ніж Україна. Борг Росії більший боргу України у 5,2 раза, борг нашої країни перевищує борг Білорусі майже в 4 рази.

Важливим аспектом для розуміння зовнішнього боргу є те, що це двокомпонентний показник – він характеризує не лише борги, які накопичила держава, а й борги, гарантовані державою. Суто державні борги отримали назву «прямий борг», кредити, залучені іншими позичальниками під державні гарантії, – «гарантований борг». Зрозуміло, що відповідальність щодо обслуговування останніх кредитів несе безпосередній позичальник, який самостійно погашає іноземні кредити за рахунок власних коштів, але у разі невиконання ним своїх боргових зобов'язань набуває чинності державна гарантія щодо виконання платежів на користь іноземного кредитора [3]. В різні роки, протягом досліджуваного періоду, співвідношення цих двох складових державного боргу було різним, що можна проілюструвати, побудувавши такі стовпчикові діаграми (рис. 1 та 2).

Протягом усіх 12 досліджуваних років прямий державний борг переважав над гарантованим. Найбільша різниця між складовими боргу була у 2003 році – 4/5 у складі зовнішнього державного боргу належало прямому боргу і лише 1/5 гарантованому. Найменша мала місце у 2008 році: 3/5 – прямий борг, 2/5 – гарантований борг.

Важливо розуміти, що такі чималі зовнішні борги у країн утворились не в одну мить. Отже, перший досліджуваний показник слід доповнити аналізом часу (швидкості) утворення боргу. З Росією і Білоруссю Україна знаходиться в рівних умовах – зовніш-

ній борг держави почав накопичуватись у 1991 році. Можна сказати, що Росія швидше накопичує борг, ніж Україна, а Білорусь повільніша за нашу країну в плані “колекціонування” зовнішньої заборгованості. Що ж до США, то 16-трильйонний борг країни утворився аж за 241 рік. Можна було б дорікнути вітчизняному уряду за швидке накопичення зовнішнього боргу, але, як стверджують знавці США, перший трильйон доларів боргу американці накопичували аж до 1981 року (понад 205 років), другого досягли всього за 5 років, а останній з 16 лише за 403 дні [18]. Останні десятиліття активно додавали мільярди та трильйони до зовнішніх боргів багатьох країн. Це, на нашу думку, призвело до втрати об'єктивності цього показника.

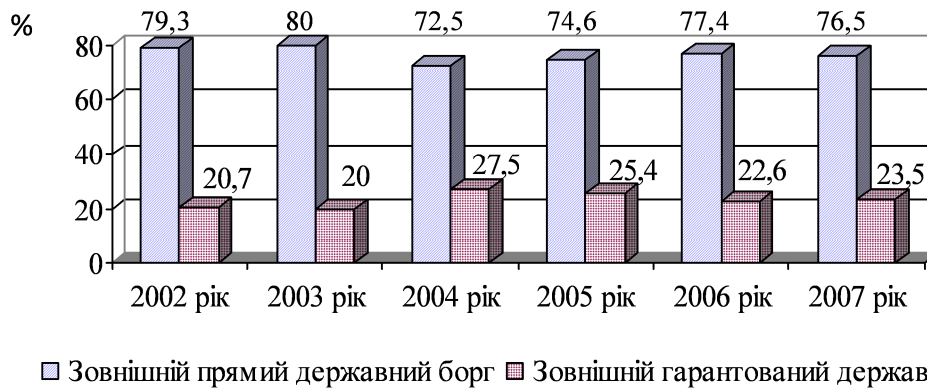

Рис. 1. Співвідношення прямого державного та гарантованого державою зовнішнього боргу протягом 2002–2007 років

Джерело: побудовано автором за даними [6; 9; 11].

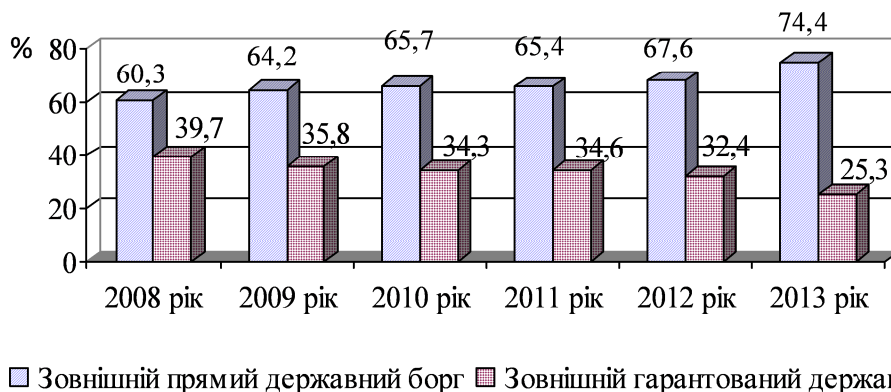

Рис. 2. Співвідношення прямого державного та гарантованого державою зовнішнього боргу протягом 2008–2013 років

Джерело: побудовано автором за даними [6; 9; 11].

Натомість одним з головних узагальнюючих показників стану зовнішньої заборгованості країни на сьогодні, без сумніву, слід висунути відношення зовнішнього боргу до валового внутрішнього продукту (далі – ВВП). Цей показник характеризує ступінь боргової залежності національної економіки від зовнішнього фінансування. Критичний рівень за національною методикою розрахунку рівня економічної безпеки – 25 % [9] (табл. 1).

Відповідно до зведених у табл. 1 розрахунків загалом досліджуваний показник коливався в межах 9,7–23,7 %, то наближаючись, то віддаляючись від позначки в 25 %. І лише у 2010 році зовнішній борг України несуттєво перетнув критичну межу. Сталось це внаслідок активізації запозичень на зовнішніх ринках: 29,6 % загального обсягу зовнішніх запозичень 2010 року становили надходження на фінансування державного бюджету за рахунок отримання кредиту Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ), 36,5 % прийшлося на надходження від випуску облігацій зовнішньої державної позики

2010 року номінальною вартістю 2,5 млрд дол США та 29,2 % становили надходження за рахунок отримання комерційної позики в обсязі 2 млрд дол США. Хоча у пресі останнім часом все частіше з'являються прогнози представників провідного для нашої країни кредитора – МВФ – про те, що за підсумками 2014 року зовнішній борг України сягне 102,2 % її ВВП. Це зовсім не означає, що в табл. 2 зроблені неправильні розрахунки чи для розрахунків були використані не ті показники, що треба. Поясненням слугує відмінність у методиках розрахунку відношення зовнішнього боргу країни до валового внутрішнього продукту. МВФ використовує показник «валовий зовнішній борг». За такого підходу розмір досліджуваного показника збільшується майже в 4 рази. Порахований НБУ показник валового зовнішнього боргу станом на 31 грудня 2013 року для України, як було зазначено вище, був аж 142 079 млн дол США, що в порівнянні з показником ВВП на ту ж саму дату давало не 20,6, а 78,1 %. Критичне значення за такої методики розрахунку, як зазначають С.М. Фролов та І.М. Кобушко [13], становить 80–100 %. Наближення вітчизняного зовнішнього боргу до критичної позначки, без сумніву, погано. Це робить економіку України більш залежною від зовнішнього фінансування, але деякі країни вже давно мають зовнішні борги в рази більші, ніж власний ВВП. У Німеччини зовнішній борг становить майже 160 % ВВП, у Франції та Японії – понад 200 %, у Великобританії – майже 400 %. Хоча США офіційно й не визнають, але за даними МВФ, зовнішній борг американців вже з 2009 або 2010 року сягає понад 100 % ВВП [17].

Таблиця 1

Відношення зовнішнього боргу країни до валового внутрішнього продукту

Рік	Зовнішній борг, млн дол	ВВП, млн дол	Відношення зовнішнього боргу до ВВП, %	Рік	Зовнішній борг, млн дол	ВВП, млн дол	Відношення зовнішнього боргу до ВВП, %
2002	10 191	42 993	23,7	2008	18 538	179 382	10,3
2003	10 693	50 133	21,3	2009	26 646	117 152	22,7
2004	12 147	64 928	18,7	2010	34 760	136 420	25,5
2005	11 765	86 309	13,6	2011	37 475	165 239	22,7
2006	12 661	107 753	11,8	2012	38 659	176 308	21,9
2007	13 849	142 719	9,7	2013	37 568	182 026	20,6

Джерело: складено автором за даними [6; 9; 11].

Лише 2,5 % зовнішнього боргу України деноміновано у гривні, решта 97,5 % – у доларах, євро, російських рублях чи інших валютах. Для порівняння, зовнішній державний борг США на більше ніж 90 % деномінований у доларах США. Таким чином, Україні важливо знати, як можна деномінувати валюту. Суттєвим джерелом надходження валюти в нашу країну є валютна виручка від експорту товарів і послуг.

Відношення зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг характеризує спроможність країни покрити заборгованість валютними доходами від експорту. Критичне значення за вітчизняною методикою становить 70 %. Інструментом аналізу є табл. 2.

Лише в 2009 та 2010 роках показник зовнішнього боргу України сягав позначки понад 50 % валютних доходів від експорту товарів та послуг. Поясненням тому була світова фінансова криза, що внесла свої корективи і в наслідки міжнародної торгівлі.

Ключовими аспектами зовнішніх запозичень, як і будь-яких кредитних відносин, є терміновість та платність. Терміновість знаходить своє відображення у необхідності погашення зовнішнього боргу. Платність вимагає від уряду країни-боржника обслуговувати зовнішній борг.

Таблиця 2

Відношення зовнішнього боргу країни до експорту товарів і послуг

Рік	Зовнішній борг, млн дол	Експорт товарів і послуг, млн дол	Відношення зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг, %	Рік	Зовнішній борг, млн дол	Експорт товарів і послуг, млн дол	Відношення зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг, %
2002	10 191	22 012	46,3	2008	18 538	78 744	23,5
2003	10 693	27 328	39,1	2009	26 646	49 301	54,0
2004	12 147	37 980	32,0	2010	34 760	63 190	55,0
2005	11 765	40 422	29,1	2011	37 475	82 107	45,6
2006	12 661	45 874	27,6	2012	38 659	82 337	47,0
2007	13 849	58 287	23,8	2013	37 568	78 148	48,1

Джерело: складено автором за даними [6; 9; 11].

Наступним кроком в аналізі стану зовнішнього державного боргу України є аналіз відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу (далі – ППОЗБ) до ВВП. Цей показник характеризує вартість отриманих запозичень для української економіки. Критичним рівнем цього показника вважається 5 %. Оскільки Міністерство фінансів України [11] та Державна служба статистики України [6] оприлюднюють показники, потрібні для дослідження відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до ВВП, у гривнях, то і в розрахунках, для наочності зведених у табл. 3, доцільно використати саме гривні. Хоча негативним моментом буде вплив валютного курсу, адже, як зазначалось вище, 97,5 % зовнішнього державного боргу виражено в іноземній валюті, а в досліджуваному періоді гривня неодноразово була схильна до девальвації.

Таблиця 3

Відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до валового внутрішнього продукту

Рік	ППОЗБ, млн грн	ВВП, млн грн	Відношення ППОЗБ до ВВП, %	Рік	ППОЗБ, млн грн	ВВП, млн грн	Відношення ППОЗБ до ВВП, %
2002	3813	225810	1,7	2008	4865	948056	0,5
2003	7884	267344	2,9	2009	19292	913345	2,1
2004	7244	345113	2,1	2010	12132	1082569	1,1
2005	8702	441452	1,9	2011	17810	1302079	1,4
2006	7141	544153	1,3	2012	30132	1411238	2,1
2007	6606	720731	0,9	2013	47749	1454931	3,3

Джерело: складено автором за даними [6; 9; 11].

Як видно з табл. 3, у досліджуваному періоді розрахунковий показник жодного разу не перетнув критичної межі. Протягом 2003–2008 рр. чітко прослідковується тенденція до скорочення відношення ППОЗБ до ВВП. Проте 2009 рік відзначився зростанням показника у понад 4 рази. Причинами були погашення боргу перед Російською Федерацією в рахунок платежів, пов'язаних з перебуванням Чорноморського флоту на території України та девальвація гривні в 1,7 рази.

Найбільшого ж значення досліджуваний показник відношення ППОЗБ до ВВП досяг у 2013 році. А причиною стало виконання боргових зобов'язань перед Міжнародним валютним фондом в обсязі 5,7 млрд дол США та зростання ВВП всього на 3 % порівняно з минулим роком.

Далі доцільно зосередити увагу на аналізі відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг. Як зазначає К.М. Філоненко [12], показник цей ще має назву «коефіцієнт норми обслуговування боргу». Характеризує він боргову спроможність країни, тобто показує, яка частка дохо-

дів від експорту витрачається на погашення й обслуговування зовнішнього боргу. Критичне значення відношення ППОЗБ до експорту товарів і послуг не повинне перевищувати 25 %. Перевищення ж цього рівня свідчить про серйозні проблеми у валютно-фінансовій сфері держави і потенційні загрози борговій безпеці. Більшу наочність результати аналізу отримують за допомогою табл. 4.

Таблиця 4

Відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до експорту товарів і послуг

Рік	ППОЗБ, млн дол	Експорт товарів і послуг, млн дол	Відношення ППОЗБ до ЕТП, %	Рік	ППОЗБ, млн дол	Експорт товарів і послуг, млн дол	Відношення ППОЗБ до ЕТП, %
2002	632	22 012	2,87	2008	850	78 744	1,08
2003	1 385	27 328	5,07	2009	2 164	49 301	4,39
2004	1 234	37 980	3,25	2010	1 340	63 190	2,12
2005	1 519	40 422	3,76	2011	2 455	82 107	2,99
2006	1 339	45 874	2,92	2012	3 870	82 337	4,70
2007	1 218	58 287	2,09	2013	5 388	78 148	6,89

Джерело: складено автором за даними [6; 9; 11].

З табл. 4 видно, що досліджуваний показник протягом 2002–2012 року відрізнявся хаотичними рухами як у бік збільшення, так і у бік зменшення. Хоча протягом 2005–2008 років спостерігалась певна тенденція до скорочення співвідношення між ППОЗБ та експортом товарів і послуг, а з 2010 року і донині прослідковується тенденція до зростання досліджуваного показника, хоча до критичної межі у 25 % ще досить далеко. Дуже помітним є стрибок відношення ППОЗБ до експорту товарів і послуг у 2004 році порівняно з 2008 – в 4 рази. Причиною такої зміни величини було погашення боргу перед Росією в рахунок платежів, пов'язаних з перебуванням Чорноморського флоту на території України на тлі фінансової кризи, що поглиблювалась.

Настала черга проаналізувати відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до видатків державного бюджету (далі – ВДБ). Відношення ППОЗБ до ВДБ характеризує частку бюджету, що витрачається на погашення й обслуговування зовнішнього державного боргу. Критичний рівень цього показника, як і попереднього, становить 25 %. Інструментом аналізу є табл. 5.

Таблиця 5

Відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до видатків державного бюджету

Рік	ППОЗБ, млн грн	ВДБ, млн грн	Відношення ППОЗБ до ВДБ, %	Рік	ППОЗБ, млн грн	ВДБ, млн грн	Відношення ППОЗБ до ВДБ, %
2002	3813	49498,4	7,7	2008	4865	241454,5	2,0
2003	7884	55907,5	14,1	2009	19292	242437,2	8,0
2004	7244	79470,9	9,1	2010	12132	305668,5	4,0
2005	8702	117394,6	7,4	2011	17810	342690,3	5,2
2006	7141	140199,3	5,1	2012	30132	395744,0	7,6
2007	6606	174631,5	3,8	2013	47749	403529,5	11,8

Джерело: складено автором за даними [6; 9; 11].

Як видно з табл. 5, найскладнішими роками для нашої країни в досліджуваному періоді були 2003 та 2013 рр., оскільки аж 14,1 та 11,8 % видатків державного бюджету відповідно уряд спрямовував на погашення та обслуговування зовнішнього боргу, а не на зміцнення економічного потенціалу чи вирішення стратегічних завдань. Причому погашення боргів у зазначені роки диктувалось впливом політичної складової на цей

процес. В інші ж роки відношення ППОЗБ до ВДБ сягало лише однієї четвертої чи третини від критичного рівня, що, безперечно, можна вважати проведенням виваженої фінансової політики у частині формування бюджетних видатків, намаганням зменшити вплив політичної складової на цей процес, уповільнити темпи зростання зовнішнього боргу, що безпосередньо пов'язано із фінансовою незалежністю, конкурентоспроможністю та забезпеченням стабільності економіки країни.

Ще одним відносним показником для характеристики зовнішнього боргу країни, також тісно пов'язаним з державним бюджетом країни, є відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до доходів державного бюджету (далі – ДДБ). Економічний сенс цього показника дещо відрізняється від попереднього. Відношення ППОЗБ до ДДБ характеризує ступінь боргового тиску на державний бюджет. За національною методикою розрахунку рівня економічної безпеки, критичним вважається значення 20 % [10]. Хронічне недовиконання бюджету та постійний дефіцит бюджету в нашій країні робить цей показник таким, що потребує постійного моніторингу та аналізу. Більшу наочність результати аналізу отримують за допомогою табл. 6.

Таблиця 6

Відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до доходів державного бюджету

Рік	ППОЗБ, млн грн	ДДБ, млн грн	Відношення ППОЗБ до ДДБ, %	Рік	ППОЗБ, млн грн	ДДБ, млн грн	Відношення ППОЗБ до ДДБ, %
2002	3813	45390,5	8,4	2008	4865	231686,3	2,1
2003	7884	53272,6	14,8	2009	19292	209700,3	9,2
2004	7244	70330,1	10,3	2010	12132	252754,1	4,8
2005	8702	106124,9	8,2	2011	17810	265 822,6	6,7
2006	7141	127516,6	5,6	2012	30132	346111,0	8,7
2007	6606	157287,0	4,2	2013	47749	339216,9	14,1

Джерело: складено автором за даними [6; 9; 11].

Найбільш складними, як і при аналізі відношення ППОЗБ до ВДБ, відповідно до табл. 6, для нашої країни є 2003 та 2013 роки. Саме на ці два роки припадає максимальний ступінь боргового тиску на державний бюджет. Причому розпочате у 2010 році стійке зростання відношення ППОЗБ до ДДБ навряд чи припиниться у 2014 році, оскільки новий уряд країни (не офіційно, правда) поставив за мету максимальний приріст державного боргу. А як прогнозують представники МВФ, подібна тенденція збережеться й у 2015 році.

Останнім серед відносних показників для аналізу стану зовнішнього боргу країни дослідимо, яка сума зовнішнього державного боргу припадає на одного пересічного українця. За національною методикою розрахунку рівня боргової безпеки, затвердженої наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р., критичним вважається значення 200 доларів США на одну особу. Інструментом аналізу є табл. 7.

Виходячи з табл. 7, критичне значення за цим показником перевищене було вже в 2002 році, а за досліджуваний період показник мав стійку тенденцію до зростання і наприкінці 2013 року збільшився аж у 4 рази порівняно з 2002 роком. Щоб порівняти цей показник з провідними країнами світу та найближчими сусідками України, треба суму зовнішнього боргу перерахувати за методиками МВФ. Тобто сума боргу у розмірі 142 079 млн дол США. В такому випадку на одного пересічного українця припадає 3131 дол США. Зовнішній борг на душу жителя США, порахований за аналогічною методикою, становить 53 437 дол США. На одного француза припадає 81 061 дол зовнішнього

боргу країни. Зовнішній борг на душу жителя Великобританії – 157 640 дол США. На одного росіянина припадає 5073 дол зовнішнього боргу країни. Зовнішній борг на душу жителя Польщі становить 9523 дол США. А зовнішній борг на душу жителя Люксембургу – 5 636 946 дол США [18].

Таблиця 7

Динаміка зовнішнього державного боргу в розрахунку на одну особу

Рік	Кількість населення, чол.	Сума зовнішнього державного боргу, млн дол	Зовнішній державний борг у розрахунку на одну особу, дол/чол.
2002	48 240 900	10 191	211
2003	47 823 100	10 693	224
2004	47 442 081	12 147	256
2005	47 100 462	11 765	250
2006	46 749 170	12 661	271
2007	46 465 691	13 849	298
2008	46 192 309	18 538	401
2009	45 963 359	26 646	580
2010	45 782 592	34 760	760
2011	45 598 179	37 475	822
2012	45 453 283	38 659	851
2013	45 372 692	37 568	828

Джерело: складено автором за даними [6; 9; 11].

Таким чином, за показником зовнішнього боргу на душу населення на перше місце виходить Люксембург, який за цим показником випередив Україну більше ніж у 1800 разів. У США (лідера за розміром зовнішнього боргу, першого аналізованого показника) показник зовнішнього боргу на душу населення випереджає вітчизняний аналогічний показник лише у 17 разів. Росія за цим показником попереду України лише на 1942 дол США.

Висновки і пропозиції. Отже, з проведеного вище дослідження стану і динаміки зовнішнього боргу нашої країни за вісьмома різними показниками (один абсолютний та сім відносних) однозначна негативна картина вимальовується лише за двома з них:

- відношення зовнішнього боргу країни до валового внутрішнього продукту (другий за ходом дослідження);
- зовнішній державний борг у розрахунку на одну особу (восьмий за ходом дослідження).

Причому, якщо величина зовнішнього боргу лише наближається до критичної позначки в 100 % ВВП, то зовнішній державний борг у розрахунку на одну особу вже давно перетнув межу в 200 дол США на одну особу.

Причому негативна картина спостерігається як при застосуванні вітчизняних методик розрахунку показників-індексів боргу, так й методик МВФ.

За іншими показниками зовнішнього державного боргу, що стали предметом аналізу, критичні значення протягом 2002–2013 років досягнуті не були. Однак намічені з 2010 року тенденції й таке сильне прагнення нинішнього уряду нашої країни до максимального приросту державного боргу в сукупності з політичними мотивами і відсутністю чіткої стратегії зовнішніх запозичень можуть завдати непоправної шкоди вітчизняній економіці. Україна, за таких обставин, в найближчі кілька років може досягти стану критичної залежності від зовнішнього фінансування, не буде спроможна покривати заборгованість ні валютними доходами від експорту, ні за рахунок коштів державного бюджету. І це реальність, оскільки відношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього боргу країни до доходів та видатків державного бюджету вже на сьогодні зросли в 3 рази й сягнули 14 % з 20-ти, якими окреслюється критична межа.

Щоб й надалі зовнішні запозичення лишались тільки помічниками у разі нестачі фінансових ресурсів у країні, з метою покриття дефіциту державного бюджету, фінансування великомасштабних проектів або підтримки національної валюти, а не створювали проблем ні уряду, ні пересічним українцям, уряду слід розробити чітку, прозору стратегію зовнішніх запозичень, неухильно її дотримуватись, а не задовольняти лише поточні фінансові потреби чи власні політичні амбіції.

Список використаних джерел

1. *Бец О. І.* Еволюція наукових концепцій державного кредиту і державного боргу / О. І. Бец // Ринки цінних паперів України. – 2013. – № 9–10. – С. 39–45.
2. *Бюджетний кодекс України* [Електронний ресурс] : затверджений Законом України від 8.07.2010 р. № 2456-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. *Вербицька Г. Л.* Проблеми міжнародної заборгованості на глобальних фінансових ринках / Г. Л. Вербицька // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – № 3. – С. 77–84.
4. *Виклюк М. І.* Система управління державним боргом України [Електронний ресурс] / М. І. Виклюк // Ефективна економіка. – 2012. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1585>.
5. *Гузь М. М.* Динаміка валового зовнішнього боргу України / М. М. Гузь // Економіка та управління у сучасних соціально-економічних умовах : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (14–15 жовтня 2013 р.). – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – С. 161–164.
6. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. *Зражевська Н. В.* Механізм реструктуризації зовнішнього державного боргу / Н. В. Зражевська // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 47–55.
8. *Матвеева Ю. М.* Структура зовнішнього державного боргу України та особливості його обслуговування / Ю. М. Матвеева // Збірник наукових праць МННЦ ІТіС. – 2009. – Вип. 14. – С. 188–203.
9. *Національний банк України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.
10. *Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
11. *Стан державного боргу України.* Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=365898.
12. *Філоненко К. М.* Зовнішній борг України: аналіз динаміки та структури / К. М. Філоненко // Статистика України. – 2010. – № 2. – С. 34–38.
13. *Фролов С. М.* Вплив зростання зовнішнього боргу на економічний та інвестиційний розвиток України / С. М. Фролов, І.М. Кобушко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 2. – С. 98–104.
14. *Central Intelligence Agency. The World Factbook. Country Comparison: Debt – External* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2079rank.html>.
15. *Central Intelligence Agency. The World Factbook. Country Comparison: Public Debt* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html>.
16. *Dietzel C.* Das System der Staatsanleihen in Zusammenhang mit der Volkswirtschaft betrachtet. – Berlin : Heidelberg, 1855. – S. 140.
17. *International Monetary Fund. External Debt Statistics: Guide for Compilers and Users.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/eds/eng/guide/>.
18. *The World Bank. Data: External Debt* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/topic/external-debt>.